

IK ging op mijn tenen staan en belde aan. Vanaf de eerste dag dat ik naar de lagere school ging, liep ik iedere ochtend vanuit ons huis aan de Langevielesingel naar dat van Grace in de De Ruyterstraat. De familie Comijs woonde op een bovenwoning, heel bijzonder, want alle andere mensen die ik kende hadden een huis met een tuin en een achterom. Als Grace naar buiten kwam, ving ik een glimp op van de geheimzinnige trap die ze was afgedaald. Ik trok graag op met Grace. Ze was altijd goedgehumeurd, vrolijk en lachte veel. We hadden samen op de kleuterschool gezeten, die was vlakbij. Nu togen we naar de openbare lagere school Sandenburgh. Onze moeders hadden het vast zo afgesproken omdat we voortaan de drukke Poelendaeleweg moesten oversteken. Dat was veiliger met z'n tweeën.

De moeder van Grace zwaaide ons meestal na vanuit een raam en riep: 'Dag meisjes! Voorzichtig zijn bij de grote weg!' Een van die eerste dagen wierp ze ons van boven iets toe. En nog iets. Grace pakte de kleine pakketjes op van de stoep, niet in het minst verbaasd. Ze gaf er een aan mij. Ik opende het dichtgevouwen papier en vond een suikeren partje van een mandarijn, bestrooid met witte poedersuiker. Gelukkig zuigend op onze traktaties gingen we op weg.

Vanaf die dag begon ik in stilte te hopen dat er bij de familie Comijs weer iets uit het raam zou vliegen. En tot

mijn grote tevredenheid gebeurde dat regelmatig. Altijd zorgvuldig in papier gewikkeld, zodat de snoepjes niet vies zouden worden als we ze niet konden vangen. Meestal waren het diezelfde verrukkelijke mandarijnenpartjes, soms een onweerstaanbare suikeren framboos.

Op een middag na school beklommen Grace en ik de trap van haar woning. Haar moeder verwelkomde ons vriendelijk. Broer Irving, die ook bij ons op school zat, was nog niet thuis. De vader van Grace zat in een fauteuil in de woonkamer. Hem zag ik voor het eerst. Ik schrok. Tot mijn verbijstering was hij zwart. Hoe kon dat? Ik gaf hem een hand, maar wist niet wat te zeggen. Vervolgens, alsof er niets bijzonders gebeurd was, gingen Grace en ik een spelletje doen. Haar ouders voerden boven onze hoofden een gesprek met elkaar. Beiden hadden geen spoor van een Zeeuws accent, viel mij op, net als mijn ouders. De moeder van Grace sprak met een lichte, heldere stem, haar vader antwoordde in een zware bas, een paar zachte woorden. Hun liefdevolle toon hing boven ons als een gekleurde parasol.

Thuis deed ik verslag aan mijn moeder: 'De vader van Grace is zwart.' 'Wist je dat niet?' vroeg ze. Ook mijn oudste broer Jeroen bleek op de hoogte. Hij zag meneer Comijs wel eens langsfietsen, op weg naar zijn werk bij de gemeente. De enige zwarte man van Middelburg, en niemand had mij ooit iets verteld! 'Grace is toch ook een beetje donker?' vroeg mijn moeder. Dat was mij nooit opgevallen. 'Meneer Comijs komt uit Indonesië,' vervolgde mijn moeder. Eindelijk een verklaring. Vanaf dat moment voelde ik een nieuwe band met Grace.

Mijn ouders hadden jarenlang in Indonesië gewoond, mijn oudere broer Jeroen was er geboren. Onze fami-

lies hadden dus een gedeeld verleden. Nu begreep ik ook waarom er bij Grace thuis een schilderij aan de muur hing van rijstvelden met op de achtergrond een vulkaan. Wij hadden er thuis een met een oerwoud waar je van bovenaf op keek, een tijger sloop door het gebladerte. Zo zag het eruit in Indonesië; je had er rijstvelden, vulkanen en jungle. Ook bezaten onze beide families een houten beeldje van een vrouw uit dat land. Die van Grace had alleen schouders en een hoofd waar een doek omheen was geknoopt. Die van ons had een compleet slank lichaam. Ze droeg een sarong en kabaja, wist ik van mijn moeder. Toch bleef iets mij bevreemden. Mijn ouders kenden in Middelburg verschillende 'Indische mensen'. Wij hadden Molukse kinderen in de klas, die kwamen ook uit Indonesië. Geen van hen leek op meneer Comijs.

Na school ging ik nu regelmatig bij Grace spelen en ik kwam erachter dat er nog een kind bij haar woonde. Grace deelde haar slaapkamer met Sjaak, een gehandicapt jongetje dat een jaar of vier jonger was dan wij. Haar moeder had eerder gewerkt in een huis waar Sjaak en een paar andere kinderen zoals hij woonden, maar dat huis ging dicht, legde ze uit. Toen was besloten dat haar moeder thuis voor hem zou zorgen. Dat was zo afgesproken met zijn ouders. Die hadden een boerderij op Zuid-Beveland en vier andere kinderen, ze waren de hele dag erg druk. Sjaak lag in bed en kon niet lopen, zelfs niet zitten. Tijdens zijn geboorte waren zijn hersens beschadigd geraakt. Ook sprak Sjaak niet, maar wanneer Grace zich over hem heen boog, verscheen er een stralende lach op zijn gezicht. 'Hij houdt van muziek,' vertelde ze. Vaak zong ze liedjes voor hem. 'Dat vindt hij fijn, dan lacht hij.'

We hadden net de tweede klas van de lagere school afgerond toen ik met mijn familie verhuisde naar een nieuwbouwwijk van Middelburg, tegenover kasteel Ter Hooge. Volgens de gemeentelijke regels moest ik nu naar een school aan de andere kant van de stad, De Dunenburch. Tot mijn verrassing kwam ik in de klas bij Irving, de oudere broer van Grace. Om redenen die toen niemand begreep, was hij twee keer blijven zitten. Zijn ouders wilden voorkomen dat hij bij zijn jongere zus in de klas terecht zou komen. Pas veel later werd vastgesteld dat Irving dyslectisch was.

Grace en ik kwamen nog wel altijd op elkaars verjaardagen. Dan deden we spelletjes, zoals beroepen uitbeelden die de andere meisjes moesten raden. Of een van ons zong: 'Ik kom uit verre landen.' De rest viel dan in: 'Magom, Magom, Magommetje, wat heb je voor me meegebracht?' waarop een lijst exotische cadeaus de revue passeerde. Ook gingen Grace en ik nog steeds naar dezelfde zondagsschool. Onze beide ouders waren lid van de Vrijzinnig Hervormde Kerk.

Zo op het oog had de zondagsschool niets met een kerk te maken, we kwamen bijeen in een ruimte in het centrum van Middelburg, aan de Bachtensteene. In het najaar van 1966, toen Grace en ik allebei tien waren geworden, werden we bij de vrouw van de dominee geroepen, mevrouw Van Santen. Voortaan mochten wij juf zijn voor de kleine kinderen, deelde ze mee. Grace en ik konden ons geluk niet op. Mevrouw Van Santen vertelde ons het verhaal waarmee we onze leerlingen die eerste zondagochtend moesten verrassen. Over een broer en zus die ongelooflijk braaf waren en voor iedereen in hun omgeving ijverig klusjes deden. Na afloop, voordat we op onze fietsen stapten, klaagde ik tegen Grace:

‘Wel een heel saai verhaal!’ Ze antwoordde opgewekt: ‘Daarna gaan we knutselen, dat is leuk.’ Zij had al een paar kinderen uit haar straat gestrikt voor de bijeenkomst, hoorde ik de volgende dag van Irving op school. Zaterdagavond stond op mijn lijst alleen nog mijn vierjarige broertje Arnout.

Na het eten belde ik aan bij zijn vriendjes in de buurt. Komt uw zoon ook? Een vader, collega van mijn eigen vader, barstte in lachen uit. ‘Ben je zieltjes aan het winnen?’ vroeg hij. Net als mijn ouders was hij socialist, toch gaf hij toestemming. In gezelschap van vier kleuters, waarvan een op mijn bagagedrager, fietste ik de volgende ochtend naar de Bachtensteene. Grace was er al. We streken elk met onze pupillen neer. Zoals ik al gevreesd had, waren mijn vier knaapjes absoluut niet geïnteresseerd in mijn brave verhaal. Ze wiebelden op hun stoelen. Grace was met haar kinderen al aan het knippen en plakken, geconcentreerd waren ze bezig. Ik kon niet goed knutselen. Op tafel spreidde ik een verzameling schelpen uit die ik had meegebracht, maar wat moesten we daarmee? Toen vroeg een van de jongetjes: ‘Hoe ziet de hel er eigenlijk uit?’ Ik veerde op. ‘Grote vuren,’ begon ik. ‘Waar mensen boven worden geroosterd,’ vulde mijn broertje aan. ‘Galgen’, ‘kokende olie’, ‘spijkerbedden’, de ene bijdrage was nog gruwelijker dan de andere en zo werd het toch nog een spannende ochtend. De kinderen van Grace gingen naar huis met een zelfgemaakt kunstwerk, mijn jongens hadden rode wangen. De volgende dag belde mevrouw Van Santen. Een van de ouders had geklaagd dat haar zoon bang gemaakt was met de hel en niet had kunnen slapen. ‘Vrijzinnig hervormden geloven niet in de hel,’ zei ze verontwaardigd. Ik was ontslagen. De

eerstvolgende keer dat ik Grace zag, zei ze: 'Ik weet wat ik later worden wil: juf handenarbeid.'

Onze laatste, zesde klas sloten we af met een toneelstuk, opgevoerd op de trap van onze school: Irving was de koning, Roos de koningin, ik de prinses. Vrijwel alle meisjes in de klas hadden een oogje op Irving, maar van onze bovenmeester kreeg hij het zwaar te verduren. Over dyslexie werd nog steeds met geen woord gesproken. De onderwijzer ging uit van Irvings kwade wil.

Toen mijn familie en ik die zomer van 1968 terugkeerden van een aantal weken vakantie in Wales, hoorden we het schokkende nieuws dat meneer Comijs was overleden. Geheel onverwachts. Een kleine ingreep in het Middelburgse ziekenhuis was hem fataal geworden. Zijn crematie had al plaatsgevonden. Grace en Irving logeerden bij bevriende families op het moment dat hun vader stierf en waren halsoverkop naar huis gekomen.

Na die zomer van 1968 gingen we alle drie naar een andere middelbare school. Een enkele keer kwam ik Grace of Irving in de stad tegen en fietsten we met elkaar op. Ik op weg naar mijn huis aan de rand van Middelburg, zij sloegen af bij de De Ruyterstraat, waar ze nog steeds woonden. Nu alleen met hun moeder en met Sjaak.

Een paar jaar later volgde ik een opleiding buiten Zeeland en hoorde ik via via dat Grace was overgestapt naar de havo in de Sint Pieterstraat en nu een van de veelbelovende leerlingen was van Jan van Leeuwen en Henny Schrijver, een bekend kunstenaarsechtpaar dat het Middelburgse onderwijs flink had opgeschud. Zij inspireerden hun leerlingen op een manier die totaal

nieuw was. Tijdens hun lessen handvaardigheid werd een doorlopend gesprek gevoerd over het wezen van de kunst en de zoektocht naar jezelf. Ze organiseerden excursies naar musea en galleries in de Randstad. Grace behoorde tot een hechte groep die zich rondom deze twee docenten had gevormd. Er werd mij ook verteld dat deze leerlingen zelfs beschikten over de sleutels van het handvaardigheidlokaal dat de hele zolder van de school besloeg. 's Avonds en in het weekend kwamen ze daar bijeen om verder te werken aan hun projecten. Mijn broer Jeroen had ook les van Jan en Henny gehad.

Ik was met hem wel eens bij hen thuis geweest. Het echtpaar en hun twee kinderen woonden in een eeuwenoud pakhuis naast de Oostkerk, in het oude centrum van Middelburg. Een pand met een oppervlakte van meer dan zevenhonderd vierkante meter. Ze waren dat toen al jarenlang met eigen handen en met hulp van bevriende leerlingen aan het verbouwen tot een overweldigend geheel. Behalve een woning voor het gezin bovenin omvatte het een tentoonstellingsruimte en een gigantisch atelier. In het dak waren ramen aangebracht zodat licht binnenviel en via grote gezaagde openingen in de vloeren als een waterval naar beneden spetterde.

Ik verhuisde naar Amsterdam en verloor Grace uit het oog. Tot ik van mijn zus Emma hoorde dat ze haar was tegengekomen in het Vondelpark. Grace woonde daar in de buurt. Met een Duitse vriend had ze een zoon, eerder had ze een aantal jaren in Berlijn gewoond. Daar had ze opgetreden met een eigen band. Grace Darling and the Agreement. Jaren daarna hoorde ik dat ze een tweede zoon had gekregen, van een

nieuwe vriend, en was verhuisd naar een van de Amsterdamse eilanden.

Op een zonnige middag liep ik vanuit mijn woning rond het KNSM-eiland. Die wandeling maakte ik vaker. Ik hield van het water en de wolken die je hier duidelijk zag aanstormen. Het leek een beetje op een bezoek aan een Zeeuws strand. Aan de kop van het eiland zag ik een geanimeerd groepje mensen zitten voor een gebouw dat ooit iets met scheepvaart te maken had gehad, maar alweer lang geleden verbouwd was tot ateliers. Ze dronken blikjes bier of glaasjes wijn en keken uit over de aangemeerde oude vrachtschepen, nu in gebruik als woonboten. Rondom bloeiden veelkleurige stokrozen. Een van de mensen was iets donkerder dan de rest en had een grote bos krullend haar. Ik herkende haar meteen: 'Grace!' riep ik verheugd. Ze woonde om de hoek, vertelde ze. Haar vriend was kunstenaar en huurde het atelier waar ze voor zaten.

De warme, diepe stem die Grace vroeger ook al had, parachuteerde mij naar het verleden. Haar moeder was jaren geleden gestorven, vertelde ze. De laatste keer dat we elkaar hadden gezien, alweer decennia terug, was in de trein, allebei op weg naar Middelburg. Toevallig kwamen we tegenover elkaar te zitten. Grace vertelde me toen dat Sjaak was overleden. Op tweeëntwintigjarige leeftijd, ondanks alle voorspellingen van artsen dat hij niet ouder zou kunnen worden dan vijf of zes. Mevrouw Comijs, hoorde ik nu, was maar tweeëntwintig geworden.

De dood van haar moeder had veel in beweging gezet, vertelde Grace. Toen zij en Irving hun ouderlijk huis ontruimden, kwam van alles tevoorschijn. Hun moeder was altijd in de De Ruyterstraat blijven wonen,

ze gooide nooit iets weg. Grace en Irving hadden een heleboel dozen met spullen doorgenomen en waren veel te weten gekomen over het verleden van hun ouders. Daar was ik benieuwd naar en we spraken af elkaar de volgende week in alle rust te ontmoeten.

Grace had zich al geïnstalleerd aan een tafeltje in het café. Grote ramen boden uitzicht dat nooit verveelt: water en schepen. Op tafel lag een stapel oude foto's en papieren die ze in de hutkoffer had aangetroffen waarmee haar familie destijds van Indonesië naar Zeeland was gereisd. Die houten kist had altijd in haar slaapkamer gestaan en werd nooit opengemaakt.

‘Onze vader vertelde ooit dat zijn grootvader Piet heette en uit Ghana kwam. Ik heb dat nooit kunnen begrijpen. Hoe kan het dat iemand uit Afrika Piet heet?’ Ze tikte op het document dat zij en Irving in de hutkoffer hadden aangetroffen. ‘Nu weet ik hoe het zit. Mijn overgrootvader werd in 1861 in Ghana geronseld voor het KNIL,’ het Koninklijk Nederlands-Indisch Leger. Er waren nooit veel Nederlandse jongens die als militair naar Indië wilden, terwijl het leger steeds nieuwe rekruten nodig had omdat zeer veel soldaten overleden aan tropische ziekten. In het toen arme Zwitserland, in Duitsland en België werd ook al geworven. Het KNIL was een vreemdelingenlegioen. Jongemannen die geen andere mogelijkheden hadden, of in de problemen zaten, tekenden, maar het waren er niet genoeg. Toen werd bedacht mannen in West-Afrika te gaan zoeken. Die zouden beter bestand zijn tegen het klimaat en de tropische ziekten. Tussen 1836 en 1873 waren op deze

manier ruim drieduizend Afrikaanse mannen in Nederlands-Indië terechtgekomen. Ze werden Belanda Hitam genoemd, Zwarte Hollanders, omdat ze de Nederlandse nationaliteit hadden gekregen.

Grace was in het Nationaal Archief in Den Haag onderzoek gaan doen en kwam erachter dat de Hollandse administrateurs de Afrikaanse soldaten nieuwe, Nederlandse namen gaven. 'Ze vonden de Afrikaanse namen te ingewikkeld, dus maakten ze er Jan, Piet en Klaas van. Mijn overgrootvader kreeg de achternaam Comijs, aanvankelijk als Commijs gespeld. Ik vermoed dat hij genoemd is naar de stad Kumasi, toen de hoofdstad van het Ashantirijk.' Piet Comijs was in 1836 geboren in Donko, stond op het document. 'Dat waren onderworpen gebieden ten noorden van dat koninkrijk,' was Grace te weten gekomen. 'Daar haalden de Ashanti mensen vandaan die ze tot slaaf maakten.' De trans-Atlantische slavenhandel was echter sinds 1814 verboden, daar zagen de Engelsen op toe. Om dit verbod te omzeilen kochten de Hollandse ronselaars de slaven eerst vrij. 'Daarna konden de Afrikanen op papier als vrij man een contract van het KNIL ondertekenen,' legde Grace uit. 'Het geld dat betaald moest worden voor hun vrijkoping, werd later op hun soldij ingehouden. De Ashanti koning kreeg wapens, munitie en jenever in ruil voor zijn bemiddeling. Mijn overgrootvader was dus handelswaar.' Piet Comijs tekende voor twaalf jaar dienst en kreeg honderd gulden handgeld. Het raadsel van zijn vreemde voornaam was dus opgelost. Daarna had Grace de sporen van haar overgrootvader verder gevolgd.

Samen met negenennegentig andere Afrikanen was hij op 8 augustus 1862 de haven van Elmina uitgevaren